

УДК 340.12(477)

*Н. М. Прокоп***МИТРОПОЛИТ А. ШЕПТИЦЬКИЙ В УКРАЇНСЬКОМУ
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Мета статті – з'ясувати громадсько-державницьку діяльність митрополита А. Шептицького в українському державотворенні 20-30-х років ХХ століття.

Діяльність митрополита А. Шептицького була у полі зору таких дослідників, як Я. Білас, С. Дерев'яноко, В. Дутчак, Я. Заборовський, Б. Казимира, О. Красівський, О. Лисенко, М. Марунчак, В. Марчук, П. Понятишин, В. Скрипничук, П. Хомин, Л. Цегельський. Незважаючи на велику кількість опублікованих джерел і літератури, присвячених діяльності греко-католицької церкви, її священників і вірних, залишається недостатньо дослідженою державницька діяльність А. Шептицького.

Андрій Шептицький розпочав свою діяльність у період, який характеризувався швидким зростанням українських національно-визвольних сил у межах Австро-Угорщини завдяки тому, що були проведені державно-правові реформи.

Будучи палким патріотом українського народу, митрополит А. Шептицький розумів, що без належного виховання молодого покоління українців в дусі патріотизму не можна буде в майбутньому розбудувати українську державу на засадах народовладдя та захистити її від зовнішніх зазіхань. Саме тому він, ставши єпископом у Станіславі, організував цілу низку заходів для молоді, щоб дати розуміння необхідності вчитися, знати свою рідну мову та історію української держави. Звертаючись до молоді, він наголосив: «Для всіх народів у всіх напрямках Церква є справжньою матір'ю <...> І в ній, як у всякій іншій Церкві, можемо знайти величезну допомогу для нашого народного життя. З кожної проповідності проповідає наша Церква народною українською мовою, виховує наші діти в українському народному дусі, вчить нас любити свою Батьківщину, наказує нам держатися східного обряду» [1, с. 11].

Зі сказаного робимо висновок, що А. Шептицький вбачав основною метою на той час відродження української національної свідомості, без чого неможливо вибороти державний суверенітет української нації. З огляду на функціонування греко-католицької церкви в українському народному культурному житті можна зробити висновок, що вона була на той час ефективним соціально-духовним інститутом, який формував національну свідомість з орієнтацією на єднання всіх українців сходу і заходу в боротьбі за незалежну українську державність.

Митрополит А. Шептицький здійснював свою громадську, суспільно-політичну та державницьку діяльність, зосереджуючи увагу на свободах і правах як українського народу, так й інших народів та окремих громадян. Але основна канва, контекст його державно-правової діяльності в статусі митрополита Української греко-католицької церкви та громадянина держави мали значно змістовніший український національно-визвольний сенс у всі історичні періоди.

Основним у державницько-творчій діяльності А. Шептицького було прагнення зрозуміти національні культурно-мовні, економічні, суспільно-політичні та ду-

ховні потреби й інтереси, у межах своїх можливостей вирішувати питання на державному рівні. Один із відомих діячів українського національно-визначеного руху К. Левицький високо оцінив діяльність А. Шептицького в організації депутатського корпусу для ухвалення закону про виборче право українців. «Посередництво А. Шептицького в справі виборчої реформи вказує на засади, яких біскуп намагався дотримуватися, діючи на площині стику релігії та політики. Провідною ідеєю митрополита була вірність суспільній справедливості [2, с. 153].

А. Шептицький у своїй праці «Як будувати рідну хату?» прагнув публічно заявити про історичне право українського народу на створення своєї національної держави. При цьому наголошує, що церква із самого початку свого існування разом із громадськими організаціями, суспільством в цілому, розвиваючи освіту, культуру, духовність, творить моральні та соціальні засади для демократії. Розуміючи об'єктивний хід розвитку цивілізованого світу та національно-визвольних змагань, митрополит А. Шептицький шукав слово, котре б відображало суть ситуації та наставляло український народ на шлях творчого процесу відбудови національної культури, мови, духовності, щоб стати здатними розбудувати свою «хату-Батьківщину», тобто українську національну державу. При цьому він наголошував, що «передовсім треба здати собі справу з незвичайних труднощів, зовнішніх і внутрішніх, які стоять народу на перешкоді до того, та намітити дорогу, яка нас до того веде [3, с. 2].

Юридична освіта та глибокий український патріотизм, поєднані з інтелектуальною прозорливістю, уможливили те, що А. Шептицький майже за сто років передбачив можливість формування в Україні олігархічних партій, серед яких були й такі, що проводили політику великоросійського національного шовінізму. У разі панування олігархічних партій, згідно з правовими поглядами А. Шептицького, порушується рівновага між громадянським суспільством і державою. Водночас він застерігав, що демократія може породити крайнощі: якщо надати необмежені права й свободи, то це провокує анархію. У цьому контексті він писав: «Можна зробити ще й ту заувагу, що, коли олігархія спирається на одну партію або на один народ, спокуса надучивати власті для гноблення іншої партії чи національностей більша. Чесноти громадян, що беруть участь у власті, мусять бути тим більші, чим більше партійність і національний шовінізм засліплюють чоловіка» [3, с. 7].

Будучи палким прихильником українського національно-державницького відродження, А. Шептицький усвідомлював, що українська етнічна ментальність має і свої вади, одна з яких «брак сумління і почуття обов'язку». «Усі помилки наших політичних провідників, – писав він, – і зла воля наших противників і ворогів, і природні хиби нашої національної вдачі, і брак свободи та державного життя, і культура не раз затроєна бацилами пагубних для народів суспільних, політичних й релігійних чи антирелігійних теорій, все це, безумовно, є також причиною теперішньої руїни» [4, с. 363].

За умов тривалого перебування українського народу в складі імперських держав людина внаслідок адаптації до імперського тоталітаризму формує в собі звичку й умонастрій та емоційно-вольову активність, що фокусується на повсякденних потребах та інтересах і корелює свою поведінку пристосовницьким характером. В умовах націо-

нальної держави свобода для особи в разі відсутності в неї внутрішнього сумління виражається в поривчатій, імпульсивній формі, яка лише імітує сутність громадянської активності. «У многих напрямках, – писав А. Шептицький, – ми ще люди примітивні, для яких демонстрація, фраза і шум часто видаються чимось важливішим, ніж спокійна земна розвага та витривала праця. Ми зрештою пробудилися до національного життя в добі, у якій демократичні принципи уважались святыми. Ми унаслідували, може, й прикмети, але, напевно, й хиби демократизму» [5, с. 184–185].

А. Шептицький усвідомлював, що в практичному українському національному державотворенні значущість християнської моралі та духовності в детермінантах індивідуальної поведінки значно посилюється. Завдяки поєднанню в суспільній свідомості українського народу християнської моральності та національної ідеї формується суб'єктивна можливість перевести вимоги норм державного права на мову практичних дій найбільшої кількості людей, запобігти формуванню у них радикально-екстремістських дій.

Варто зазначити, що А. Шептицький провів досить вдалі, хоча й непрості переговори з представниками українських і польських політичних сил Галичини у складі Австрії та переконав їх стояти «по один бік барикад» у боротьбі проти спільного ворога – Російської імперії, яка на той час викристалізувала політику завоювання і Галичини, і частини Польщі. Завдання українського народу, зокрема його політичних провідників, А. Шептицький убачає в тому, щоб «створити такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стає щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати тенденції внутрішнього розкладу і успішно захищати межі від зовнішніх ворогів. Такою могутньою та запевнюючою щастя всім громадянам організацією може бути Батьківщина тільки тоді, коли буде не цілістю, зложеною штучно з різних і різнорідних частин, а подібним до моноліту організмом, себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, доповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним, свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, а й моральним» [6, с. 519].

Для того, щоб зміцнити в європейській суспільній свідомості суто національне ім'я для галичан, А. Шептицький у Франції (березень 1913 р.) перед журналістами заявив: «Більша частина населення Східної Галичини та інших земель – це українці, які споконвічно займали величезну територію, яку звать українською. Народ український відрізняється від росіян з етнографічного і мовного поглядів між ними та поляками якісними відмінностями» [7, с. 2]. Отже, він дав чітке розрізнення українського народу від сусідніх і дав зрозуміти європейській спільноті, що означає Україна й український народ. З того часу російська влада вважає, що митрополит А. Шептицький та український націоналізм є найбільшими ворогами Росії. Ця ідеологема була успадкована Радянським Союзом і нині відновлена російською владою.

Політичні погляди А. Шептицького та його державно-правові переконання були сфокусовані на тому факті, що українське національне суспільство було розірване між двома ворогуючими державно-правовими таборами. Такі основні позиції в оцінці суспільно-політичної ситуації, що склалася на той час в Галичині. Після входження радянських військ у Галичину в 1939 р. курс Сталіна на лікві-

дацію української національно-патріотичної інтелігенції переконав населення в тому, що галичан прагнуть денационалізувати та зробити за східним взірцем Малоросії «підданими Московії». А. Шептицький у своїх державно-правових поглядах на українську націю взяв відправним пунктом осмислення проблеми суверенітету України не якусь одну визначеність, приміром «носія духу» чи свідомість, а країну в усій її універсальності, пов'язаній із відкритістю української нації західному та східному світу, з її інтенціональністю, екзистенцією, спектр якої надзвичайно широкий. Підхід А. Шептицького до розкриття сутності української нації та її державної незалежності має величезне значення для сучасного процесу державотворення та інтеграції в Європейський союз і НАТО.

Можемо стверджувати, що дослідження проукраїнської державницької діяльності митрополита А. Шептицького надає реальну змогу створити теоретико-державницький образ Української греко-католицької церкви в період «весни народів» середини XIX ст., у буремні роки революційних подій і формування УНР і сьогодні, коли на тлі багатогранної праці духівництва цієї церкви формується образ західноєвропейської ліберально-демократичної української держави.

Нині можна сказати, що створений компартійною ідеологією образ «бандерівця» як запеклого буржуазного націоналіста з його русофобською світоглядною позицією трансформувався в цілком позитивний образ із моральної та політичної точки зору. Крім того, після анексії Криму Росією та розв'язаної гібридної війни на сході України відбувається переосмислення статусу уніатської католицької церкви в українському державотворенні та змінюється світоглядне бачення російськомовними громадянами галицьких націоналістів з негативного на позитивне їх оцінювання. Сьогодні в межах громадянського суспільства України відкривається реальна можливість дійсного, реального взаєморозуміння між «східняками» і «західниками» у царині подальшої суверенізації української держави стосовно Росії та власного самостійного вибору шляху до європейської державно-правової цивілізації.

А. Шептицький своєю різнобічною діяльністю в громадському, суспільно-політичному та державницькому житті Галичини став суб'єктом поєднання двох історичних епох – капіталістичної та соціалістичної, – виокремивши єдиний ланцюжок, який духовно об'єднував український народ – його моральність як основу демократії. Він витримав нападки вульгарного атеїзму більшовицької ідеології, зумів викристалізувати в галичан імунітет до її сприйняття і в такий спосіб зберіг національно-державницький творчий потенціал галицьких українців. Більше того, митрополит А. Шептицький став близьким для всіх українців.

З огляду на вищесказане можна дійти висновку, що, по-перше, активна участь митрополита А. Шептицького в суспільно-політичному житті, його державницька позиція сприяли конкретизації та теоретичному оформленню української національної ідеї; по-друге, завдяки своєму авторитету та наполегливій інтелектуальній праці він домогся толерантного ставлення європейських держав до прагнень українського народу розбудувати свою національну державність; по-третє, завдяки духовному потенціалу греко-католицької церкви та її провідників він зміцнив і розвинув українську національно-державницьку самосвідомість і волю до боротьби за незалежність всього українського народу від імперських держав.

Література

1. Білик І. Митрополит Андрей Шептицький – видатний церковний діяч України / І. Білик // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному й духовному відродженні України. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 10–20.
2. Himka J. Metropolita Szeptycki wobec zagadnien reform wyborczej 1905–1914 / J. Himka // Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materialy / pod red. A. Zieby. – Krakow : Nakladem Polskiej Akademii Umiejetnosci, 1994. – S. 143–153.
3. Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату? Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького до духовенства (3 декретів АЕП Собору 1942) // Львівські Архієпальні Відомості. – 1942. – С. 1–19.
4. Шептицький А. О виборах до парламента // А. Шептицький. Документи і матеріали. Церква і суспільне питання. – Львів : Місіонер, 1998. – Т. II, кн. 1. – 363 с.
5. Гайковський М. Нація і держава в богословській спадщині Митрополита Андрея Шептицького / М. Гайковський // Науковий збірник Українського Вільного Університету : мат. конференції «Народ, нація, держава: українське питання у європейському вимірі» (Львів, травень 1993 року) / Український Вільний університет в Мюнхені ; гол. ред. та упоряд. А. Карась ; ред. кол.: Г. Васянович, Р. Дращовський, В. Єлейко та ін. – Мюнхен ; Львів, 1995. – 368 с.
6. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. – Том. II: Церква і суспільне питання. – Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – Львів : Місіонер, 1998. – 572 с.
7. Цвенгром Г. Митрополит на сторожі держави / Г. Цвенгром // Літопис «Червона калина». – 1994. – № 1–3. – С. 2.

Анотація

Прокоп Н. М. Митрополит А. Шептицький в українському державотворенні 20–30-х років ХХ століття. – Стаття.

У статті досліджуються актуальні особливості громадсько-державницької діяльності митрополита А. Шептицького, який розпочав свою діяльність у період, що характеризувався швидким зростанням українських національно-визвольних сил у межах Австро-Угорщини та проведенням державно-правових реформ, які юридично закріпили право українського народу на освіту, публічне вживання української мови, організації місцевого самоврядування.

Ключові слова: діяльність митрополита А. Шептицького, греко-католицька церква, громадсько-державницька діяльність, національно-державницька суб'єктність.

Аннотация

Прокоп Н. М. Митрополит А. Шептицкий в украинском создании государства 20–30-х годов ХХ века. – Статья.

В статье исследуются актуальные особенности общественно-государственной деятельности митрополита А. Шептицкого, начавшего свою деятельность в период, который характеризовался быстрым ростом украинских национально-освободительных сил в пределах Австро-Венгрии и проведением государственно-правовых реформ, которые юридически укрепили право украинского народа на образование, публичное употребление украинского языка, организации местного самоуправления.

Ключевые слова: деятельность митрополита А. Шептицкого, греко-католическая церковь, общественно-государственная деятельность, национально-государственная субъективность.

Summary

Prokop N. M. Metropolitan A. Sheptytsky in Ukrainian state formation in 20-30s years of XX century. – Article.

The article studies actual peculiarities of public and state activity of the Metropolitan A. Sheptytsky, who started his activity in the period that is characterized by a rapid growth of Ukrainian national-liberation forces within Austria-Hungary and state-legal reforms carrying-out that had legally consolidated the right of the Ukrainian people to education, public use of Ukrainian language, organization of local authorities.

Key words: activity of Metropolitan A. Sheptytsky, Greek-Catholic church, public-state activity, national-state subjectivity.